

УДК 327:001.5

Козловська Ю. І.

аспірант

кафедра міжнародних відносин ОНУ ім. І. І. Мечникова

к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

тел.: (380482) 633259, e-mail: cis_asc@paco.net

ТЕОРІЯ НЕОРЕАЛІЗМУ ТА ЇЇ МІСЦЕ В ДОСЛІДЖЕННІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВ

В статті розглядається еволюція теорії неореалізму і з'ясовується раціональність її застосування щодо дослідження міжнародних відносин та зовнішньої політики в сучасних умовах. Показано, що фундаментальні поняття, визначення та концептуальні засади теорії неореалізму є достатньо продуктивними для вивчення і прогнозування розвитку існуючої системи міжнародних відносин.

Ключові слова: міжнародні відносини, зовнішня політика, неореалізм, структурний реалізм, Кеннет Уолтц.

Події, що відбуваються на міжнародній арені, передусім підлягають теоретичному осмисленню, адже факти самі по собі є лише свідомством про те, що сталося; вони не пояснюють, чому та чи інша подія мала місце. Розуміння й усвідомлення подій і процесів міжнародної політики є необхідною і обов'язковою умовою для з'ясування тенденцій подальшого розвитку світової системи. Створення вірогідного прогнозу наразі дає можливість формування найбільш доцільної стратегії зовнішньої політики, запобігання негативних процесів та тенденцій, є складовою формування концепцій безпеки.

Міжнародні відносини є дуже складною і багатоаспектною сферою людської діяльності, тому будь-якої єдиної загальної теорії, яка б пояснювала всю різноманітність міжнародної реальності, не існує. За влучним зауваженням російського політолога П. Циганкова, «...міжнародні відносини залишаються сферою непередбачуваності та незумовленості, а її закономірності мають частіше за все стохастичний характер і кожна тенденція стикається на своєму шляху з безліччю контртенденцій» [1, с. 17]. Сьогодні існують багато теоретичних підходів в дослідженнях міжнародних відносин, основними прийнято вважати реалізм (неореалізм), лібералізм (неолібералізм), неомарксизм та постмодернізм.

Темою статті є теорія неореалізму та її місце в дослідженні міжнародних відносин. Мета дослідження полягає у виявленні еволюції теорії неореалізму і з'ясуванні раціональності її застосування щодо дослідження міжнародних відносин в сучасних умовах. Відповідно до мети була зроблена спроба відповісти на такі питання: як саме еволюціонували погляди неореалістів відносно змін, що відбувалися в системі міжнародних відносин; які засади неореалістичної теорії залишаються незмінними; в чому

полягає раціональність і продуктивність застосування неореалістичної теорії сьогодні.

Актуальність дослідження поглядів неореалістів обумовлена не лише тим, що вони складають одну з провідних шкіл теорії міжнародних відносин. На нашу думку, саме школа неореалізму завдяки тим фундаментальним засадам, на яких ґрунтуються її висновки і прогнози (насамперед, ідея багатопольярного світу), сьогодні є найбільш спроможною теоретично усвідомити міжнародну реальність. Аналіз поглядів теоретиків неореалізму неодноразово здійснювався вітчизняними і зарубіжними дослідниками. Насамперед це О. Богатуров, П. Циганков, К. Гаджиєв, М. Лебедева, В. Іноземцев, О. Бодрук, О. Кіндратець та ін., тобто науковцями, що серед іншого займаються проблемами методології.

Школа політичного неореалізму є сучасною трансформацією школи політичного реалізму, модернізацією останнього відносно нинішніх міжнародних реалій. Теоретичними джерелами зазвичай називають роботи Н. Макіавеллі, англійських філософів Т. Гоббса та Дж. Локка. Найбільш відомими представниками школи політичного реалізму є Дж. Кеннан, Г. Моргентгау, Е. Карр, Р. Нібур та ін. Як теоретичний підхід політичний реалізм сформувався в першій половині ХХ ст. на тлі розгортання передумов і власне двох світових війн. Наріжним каменем школи реалізму була вимога досліджувати ті міжнародні реалії, що є в дійсності, а не опис бажаного чи того, що має бути.

Реалісти розглядають держави в якості «одиниць» аналізу і бачать міжнародні відносини як хаотичну взаємодію держав на світовій арені, що є полем гострого протистояння. Таким чином, реалісти вважають міжнародні відносини анархічними, і єдине, що гарантує можливість їх упорядкування, це різноманітна договірنا база (А. Уолферс). Взагалі, згідно реалістам, держави діють виходячи з трьох гоббсівських мотивів: досягнення і забезпечення безпеки держави; задоволення економічних вимог політично значущих прошарків населення; підвищення могутності держави.

Реалісти вважають, що існування держав і самої системи міжнародних відносин залежить від чіткого дотримання національних інтересів. Національні інтереси мають об'єктивний характер і обумовлюються традиціями, незмінною природою людини, географічними умовами тощо. Наразі такі загальні фактори можуть дуже по-різному трактуватися різними політиками за різних конкретних обставин. Тому найефективнішим засобом збереження миру у світі реалісти вважають баланс сил, що виникає не тільки із зіткнення національних інтересів, а й із взаємоповаги, врахування прав одне одного і домовленостей щодо головних принципів.

Протягом 1950–1960 рр. відбуваються події і процеси, які майже не вкладаються в ідеї класичного реалізму. Цей методологічний підхід не міг забезпечити вичерпного пояснення біполярного світу, інтеграції, що починалася, міжнародного співробітництва (економічного, політичного, культурного), яке поступово поглиблювалося. Тому наприкінці 1970-х рр. виникає неореалізм (структурний реалізм), як більш пристосована до політичної реальності методологія.

Першим і найбільш рішучим реформатором політичного реалізму став американський дослідник Кеннет Уолтц — саме його робота «Теорія міжнародної політики», надрукована в 1979 р., започаткувала новий етап в розвитку реалістичної парадигми. Подальший розвиток теорія неореалізму отримала в роботах «Війна та зміни в світовій політиці» Роберта Гілпіна (1981), «Структурний конфлікт: третій світ проти глобального лібералізму» Стівена Краснера (1985), «Виникнення союзів» Стівена Уолта (1987), «Трагедія політики великої сили» Джона Міршаймера (2001), «Раціональна теорія міжнародної політики» Річарда Нед Лебова, «Традиції реалізму й границі міжнародних відносин» Майкла Уільямса та інших [2, с. 490].

Як і його попередники, Уолтц виходить з фундаментального для політичного реалізму положення про анархічний характер міжнародних відносин, що принципово відрізняє їх від внутрішньо-суспільних, побудованих на принципах ієрархії та субординації, формалізованих в правових нормах, головною з яких є монополія держави на легітимне насилля в межах свого внутрішнього суверенітету. Анархічність міжнародних відносин, відсутність верховної влади, а також правових і моральних норм, здатних на основі загальної згоди ефективно регулювати взаємодію головних акторів, попереджаючи руйнівні для них і для всього світу конфлікти, збереглися без істотних змін з найдавніших часів. Отже, не варто мати надію на реформування цієї сфери, на розбудову світового порядку, що заснований на правових нормах, колективній безпеці та вирішальній ролі наднаціональних організацій [3, с. 89]. На думку Уолтца, ніхто, крім самої держави (уособленої політичним керівництвом), не зацікавлений в її безпеці, укріплення якої, а загалом і влади як здатності впливати на інші держави, залишається головним елементом її національних інтересів [3, с. 90].

Таким чином, неореалізм не відмовився і від положення класичного реалізму щодо держави як визначального елемента розбудови міжнародних відносин. Однак принципово новим порівняно з класичним реалізмом стало те, що держави почали розглядатись неореалістами не лише самі по собі, а з урахуванням тих структур, котрі вони утворюють, в тому числі союзів і міжурядових організацій. Власне саме через це неореалізм часто називають структурним реалізмом.

Категорія «сили» теж зберігається в неореалістичному підході як одна з ключових. Проте вона стала включати в себе не лише військову перевагу, хоч це й залишилось головним. Згідно неореалістам, держави діють на міжнародній арені виходячи зі своєї загальної могутності. Одночасно зберігається і поняття «балансу сил», який, на їх думку, дозволяє стримувати учасників від застосування сили в міжнародних відносинах. Розрізняють простий баланс сил, відомий як біполярна система, і більш складний, заснований на декількох центрах сили (багатополярна, або багатополюсна, система) [4, с. 30].

Значним кроком в розвитку теорії неореалізму стало висування ідеї про визначальне значення в сучасних міжнародних відносинах глобального рівня системи міжнародних відносин, тобто міжнародної структури як такої. Саме від неї залежить розподіл можливостей (насамперед вій-

ськових) серед держав. Сама система розуміється «як постійність принципів упорядкування і незмінності вимог щодо функціонування держав як її формально диференційованих елементів» [1, с. 33]. Неореалісти виходять з того, що будь-які зміни в анархічній міжнародній системі пов'язані з розподілом влади, що впливає на існуючий баланс сил. Таким чином, вирішальне значення щодо поведінки держав набуває структура міжнародної системи, що визначається як сукупність зовнішніх примусів та обмежень, котрі і обумовлюють міжнародну поведінку країн. Тобто, зовнішня політика диктується логікою міжнародної системи і розподілу влади (сили) серед держав. Наприклад, біполярна і багатополарна системи потребують принципово різної поведінки держав на міжнародній арені.

Уолтц сформулював три принципи структури міжнародних відносин (структурна тріада). По-перше, держави в міжнародних стосунках керуються мотивом виживання. Дослідник вважає, що держави можуть мати безліч різних цілей, однак основою для їх досягнення є виживання. Другий принцип визначає учасників міжнародних відносин, якими можуть бути лише держави. Недержавні учасники (міжнародні організації, транснаціональні корпорації тощо) лише тоді здобудуть вирішальну роль, коли зможуть наздогнати і перегнати наддержави в сфері повноважень і владних можливостей. Третій принцип Уолтца полягає в тому, що держави не однорідні, а мають різні можливості або потенціал. Вони намагаються збільшити його, а це призводить до зміни структури міжнародних відносин [4, с. 32].

Узагальнюючи тези сучасного структурного реалізму, треба відмітити наступне: світовий порядок завжди анархічний; усталена ієрархія держав відсутня: є більш і менш потужні держави, але навіть найпотужніша та найвпливовіша з них не може гарантувати, чи залишиться ситуація тією самою завтра; через цю непередбачуваність основною метою держав у анархічному світі є забезпечення виживання самих себе; могутність держави залежить від її здатності максимізувати військову спроможність для того, щоб залишитися на верхівці ієрархії якомога довше; держави поводяться раціонально, прораховуючи стратегії, в яких пріоритетом завжди виступає національний інтерес [5, с. 52].

Чи не найбільша відмінність неореалізму від школи класичного політичного реалізму виявляється у підході до вивчення проблем безпеки. Одночасно це є прикладом адаптивності теорії до геополітичних реальностей, що змінюються. Власне неореалісти тлумачать безпеку як сталий феномен, який характеризується певними фіксованими категоріями, наприклад, балансом сил, розподілом військової сили, загрозою територіальної цілісності тощо. Однак представники Копенгагенської школи безпеки, насамперед Баррі Бузан та Оле Вейвер значно розширюють визначення поняття безпеки. Вони підкреслюють пріоритетність політичного розвитку та відокремлюють його від безпекового. Внаслідок цього безпека стає продовженням політики з використанням надмірних заходів, свого роду екстремальна версія політизації, що знаходиться за межами політичних правил гри [5, с. 52]. Дослідники Копенгагенської школи застосовують термін

«сек'юритизація», маючи на увазі процес трансформації певного питання в питання безпеки. При цьому розрізняються декілька елементів безпеки: політичний, економічний, військовий, екологічний та суспільний, наголошуючи, що кожна сфера життя може бути «сек'юритизована» [6, с. 80].

Таким чином, неореалізм залишається сьогодні (поряд з неолібералізмом) домінуючою парадигмою дослідження сучасних міжнародних відносин. Значною мірою це пояснюється тим, що, зберігаючи головні засади класичного реалізму (конфліктність міжнародних відносин, національний інтерес як основа світової політики, роль влади і дієвість сили як засобу її досягнення і утримування), сучасна теорія адаптується і пристосовується до міжнародних реалій.

Список літератури

1. Современные международные отношения и мировая политика / [Ред. А. В. Торкунов]. — М.: Просвещение, 2005. — 990 с.
2. Brown Ch. The Poverty of Grand Theory / Chris Brown // European Journal of International Relations. — 2013. — Vol. 19. — P. 483–497.
3. Теория международных отношений: Хрестоматия / [Ред. П. А. Цыганков]. — М.: Гардарики, 2002. — 617 с.
4. Лебедева М. М. Мировая политика / М. М. Лебедева. — М.: Аспект пресс, 2003. — 350 с.
5. Хельберг У. Теоретичні підходи до розуміння європейської безпеки / У. Хельберг // Політичний менеджмент. — 2011. — № 5. — С. 51–59.
6. Farer T. To Shape the Nation's Foreign Policy: Struggles for Dominance among American International Relations Scholars / Tom Farer // Diogenes. — 2004. — N 51. — P. 71–84.

Козловская Ю. И.

кафедра международных отношений ОНУ им. И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

ТЕОРИЯ НЕОРЕАЛИЗМА И ЕЕ МЕСТО В ИЗУЧЕНИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВ

Резюме

В статье рассматривается эволюция теории неореализма и выявляется рациональность её использования для изучения международных отношений и внешней политики в современных условиях. Показано, что фундаментальные понятия и концептуальные основы теории неореализма являются вполне продуктивными для изучения и прогнозирования развития существующей системы международных отношений.

Ключевые слова: международные отношения, внешняя политика, неореализм, структурный реализм, Кеннет Уолтц.

Kozlovska Y.

Department of International Relations, Odessa National University
k.32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

**NEOREALIST THEORY AND ITS PLACE IN THE INTERNATIONAL
RELATIONS AND FOREIGN POLICY RESEARCH**

Summary

Present article is focused on the evolution of the neorealist theory and its applicability for the international relations and foreign policy research under modern circumstances. It is showed in the article that fundamental concepts and conceptual frames of the neorealist theory are efficient enough to analyze and predict the development of the existing system of international relations.

Key words: international relations, foreign policy, neo-realism, structural realism, Kenneth Waltz.